

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOUR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2023 yil 4-son

Volume 5, Issue 4, 2023

**МЕХНАТ ИҚТISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

МЕХНАТ ИҚТISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 4-2023

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro‘yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko‘chasi,
49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog‘lanish uchun telefonlar:

+998998818698

Tahririyat Kengashi raisi:

(Chairman of the Editorial Board)

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:

(Members of the Editorial Board)

Toshqulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadjiyevich, i.f.d., prof.
Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d, prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
Amirov Lochinbek Fayzullayevich, i.f.f.d., (PhD), dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.f.d., (PhD), dots.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:

(Community Council members)

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federasiyasi)
Keynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muxarrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Veb-administrator (Web admin): Musayev Xurshid Sharifjonovich

MUNDARIJA (CONTENTS)**MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI**

S.P.Qurbonov	<i>Mahallada ishsiz aholini ish bilan bandligiga ko'maklashish: imkoniyat va mas'uliyat</i>	6-17
K.J.Sodiqxo'jayev	<i>Ishlab chiqarish korxonalarida mehnat muhofazasi tizimini takomillashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash</i>	18-26
H.A.Hakimov	<i>Fiskal va monetar siyosatning muvofiqligi va ularning mehnat bozori bilan aloqadorligi</i>	27-34

INSON KAPITALI

N.N.Shotursunova	<i>Inson kapitali rivoji – shaxs-jamiyat-davlat taraqqiyotining kafolati</i>	35-43
T.N.Azimov	<i>Methodological aspect of human capital assesment...</i>	44-55
G.U.Shomiyev	<i>Некоторые аспекты организационно - экономического механизма формирования человеческого капитала: международный опыт</i>	56-68
G.U.Shomiyev	<i>Совершенствование механизма формирования человеческого капитала в сфере оказания медицинских услуг: системный подход</i>	69-80

INSON TARAQQIYOTI

S.P.Qurbonov	<i>Qishloq hududlarida unumli bandlik tamoyillari asosida aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlari</i>	81-92
---------------------	--	-------

MIGRATSIYA

D.K.Israilova	<i>Tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solishning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish</i>	93-111
----------------------	---	--------

INSON RESURLARINI BOSHQARISH

Z.Dj.Adilova	<i>HR brendingni rivojlantirish omillari va baholash usullari: xorijiy tajriba</i>	112-121
B.I.Adizov	<i>Oliy ta'lim muassasalarida "KPI" dan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari</i>	122-130
Z.M.Isaqova	<i>Davlat xizmatichilari faoliyati samaradorligini baholashda loyiha boshqaruvi standartlari</i>	131-141
D.A.Qurbonova	<i>Relationship between financial motivational mechanisms and employee performance at food industry enterprises</i>	142-149

B.E.Tagayev, X.N.Abdullayeva	<i>Raqamli iqtisodiyotga o'tish davrida liderlarni boshqarish orqali mehnat unumdorligini oshirish ...</i>	150-162
N.B.Tula	<i>Эффективное управление человеческими ресурсами на основе демографических данных ...</i>	163-169
TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH		
Rohana Ngah, S.B.Goyipnazarov	<i>Tacit knowledge sharing and entrepreneurial orientation on organizational performance of micro businesses in Malaysia</i>	170-177
G.M.Abdulxayeva	<i>Tog' va tog'oldi hududlarini mintaqalash hududiy rivojlanishni tartibga solish vositasi sifatida</i>	178-189
N.A.Anvarov	<i>Развитие сельских территорий через агротуризм в Самарканде</i>	190-198
G.Sh.Karabayeva	<i>Стимулы для развития устойчивой экономики..</i>	199-207
D.Y.Matrizayeva	<i>Роль экономического управления в повышении эффективности управления объектами недвижимости</i>	208-215
G.U.Shomiyev	<i>Формирование человеческого капитала в контексте развития рынка медицинских услуг в Узбекистане</i>	216-226

**МЕHНАТ ИҚТISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117
<https://laboreconomics.uz/>

ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КОРХОНАЛАРИДА МЕХНАТ МУҲОФАЗАСИ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ОРҚАЛИ ИҚТISODIЙ САМАРАДОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ

Содиқхўжаев Камолиддин Жалолиддинович

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Бизнес
ва тадбиркорлик олий мактаби магистри
e-mail: sadikhodjaev74@mail.ru

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a34

Аннотация: Ушбу мақолада моддий ишлаб чиқариш корхоналарида иқтисодий самардорликни таъминлаш учун ишлаб чиқариш ресурсларини жумладан инсон капиталини тўғри бошқариб, ижобий натижага эришиш ҳамда ушбу бошқарув даврида корхонада ишлаб чиқариш билан боғлиқ қутилмаган рискларнинг келиб чиқиши ва уларнинг иқтисодий самардорликка эришишга салбий таъсири тўғрисида фикр юритилган. Шу билан бирга, мана шу қутилмаган рискларнинг бартараф этиш учун тегишли чора-тадбирлар белгилаш ва шу орқали ишлаб чиқариш корхонасининг иқтисодий самардорлигини таъминлаш масалалари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Иқтисодий самардорлик, ишлаб чиқариш жараёни, рентабеллик, инновацион ёндашув, фойда, риск ва уни бошқариш, кўзда тутилмаган харажатлар, бахтсиз ҳодиса, иқтисодий харажатлар, меҳнат муҳофазаси.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПУТЕМ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОХРАНЫ ТРУДА НА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Садикходжаев Камолиддин Джалолиддинович

Магистр Высшей школы бизнеса и предпринимательства при
Кабинете Министров Республики Узбекистан

Аннотация: В данной статье рассматривается, как правильно управлять производственными ресурсами, в том числе человеческим капиталом, для обеспечения экономической эффективности на предприятиях материального производства и достижения положительного результата, а также возникновение неожиданных рисков, связанных с производством на предприятии в этот период управления, и их негативное влияние. по экономической эффективности. При этом были проанализированы вопросы определения соответствующих мер по устранению этих неожиданных рисков и тем самым обеспечению экономической эффективности производственного предприятия.

Ключевые слова: Экономическая эффективность, производственный процесс, рентабельность, инновационный подход, прибыль, риск и управление им, непредвиденные затраты, несчастный случай, экономические издержки, охрана труда.

PROVIDING ECONOMIC EFFICIENCY BY IMPROVING THE LABOR PROTECTION SYSTEM IN MANUFACTURING ENTERPRISES

Sadiqkhojaev Kamoliddin Jaloliddinovich

Master of the Higher School of Business
and Entrepreneurship under the Cabinet of Ministers
of the Republic of Uzbekistan

Abstract. This article discusses how to properly manage production resources, including human capital, to ensure economic efficiency in material production enterprises and achieve a positive result, as well as the emergence of unexpected risks associated with production at the enterprise during this period of management, and their negative impact on economic efficiency. At the same time, the issues of determining appropriate measures to eliminate these unexpected risks and thereby ensure the economic efficiency of the production enterprise were analyzed.

Keywords: Economic efficiency, production process, profitability, innovative approach, profit, risk and its management, unforeseen costs, accident, economic costs, labor protection.

Кириш

Ҳозирги кунда ишлаб чиқариш фаолияти билан шуғулланувчи ҳар қандай корхонанинг устивор мақсадларга эришишдаги бирламчи вазифаси ишлаб чиқаришга инновацион ёндашувни амалга ошириш ва бу орқали тўлиқ иқтисодий самарадорликни таъминлашдан иборатдир. Бу ёндашув хоҳ технологик кўринишда бўлсин, хоҳ стратегик кўринишда бўлсин энг асосий мақсад корхонанинг иқтисодий самарадорлигини ошириш. Ишлаб чиқаришдаги иқтисодий самарадорликнинг энг асосий талабларидан бири эса бу-инсон капитали, меҳнат воситалари ва мавжуд ресурсларни ишлаб чиқариш жараёнига тўғри ва оқилона йўналтириш орқали юқори фойда олишдир. Бизнеснинг олтин қоидаси ҳам шундан иборат.

Ходим ўзининг ақлий ва жисмоний салоҳияти билан бирор функционал вазифани бажариши орқали, корхонага маълум даражада фойда келтиради. Корхона ҳам ўз ўрнида ушбу ходимнинг билими ва жисмоний имкониятларидан тўлиқ фойдаланган ҳолда у билан меҳнат муносабатларига киришади. Бу жараёнда ҳар иккала тарафнинг ҳам эҳтиёжлари қондирилади. Албатта, ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун меҳнат қуроллари, дастгоҳлар, ускуналар ёки турли ашёлардан, қолаверса автоматлаштирилган замонавий технологик қурилмалардан фойдаланилади. Бунда эса ўз навбатида кўзда тутилмаган объектив ёки субъектив омилларга боғлиқ бўлган рисклар мавжуд бўлади. Ишлаб чиқиш корхоналарида мана шундай кўзда тутилмаган рисклардан бири-бу ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлган бахтсиз ҳодисаларнинг содир бўлиши, яъни корхона ходимининг ўз хизмат вазифасини бажаришида шикастланиши. Бундай ҳолларда Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат Кодекси, “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонуни” ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг тегишли

қарорларига биноан бахтсиз ҳодиса сабабли жабрланган шахсга белгиланган миқдордаги товон тўловининг амалга оширилиши иш берувчи зиммасига юкланган.

Албатта бундай кўзда тутилмаган ҳолат учун маълум миқододаги режалаштирилмаган пул маблағи сарф-ҳаражатлари ҳам корxonанинг иқтисодий самарадорликка эришишида ўзининг салбий таъсирини кўрсатмай қолмайди. Агар содир бўлган бахтсиз ҳодиса йил давомида бир неча маротаба такрорланса-чи ёки гуруҳий бўлса-чи? Унда корхона кўрадиган зиён анча сезиларли бўлади.

Бундай ҳолатларнинг олдини олиш ва корхонада иқтисодий самарадорликнинг барқарорлигини таъминлаш ишлаб чиқариш жараёнида иштирок этувчи персоналга алоҳида ёндашувни шакллантиришни талаб этади. Бу шуни англатадики, ходимнинг меҳнат шароити, иш қобилияти, ишлаб чиқариш унумдорлиги, корxonанинг иқтисодий самарадорлиги бир-бирига боғлиқ бўлган категориялар саналади ва уларни доимий яхшилашга оид тадбирларга эътибор қаратилиши талаб этилади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Корхонада ишлаб чиқариш жараёнида ходимнинг меҳнатини муҳофаза қилиш тадбирларининг асосий мақсади ходимга қулай ва соғлом меҳнат шароитларини яратиш ҳамда бу билан ишлаб чиқариш жараёнининг ходим саломатлигига салбий таъсирини олдини олиш тушунилади. Соҳага оид ўтказилган кўпгина илмий-тадқиқот ишларида ҳам, нашр этилган адабиётларда ҳам асосан корxonаларда меҳнат муҳофазаси тадбирларини молиялаштириш ҳақида фикр билдирилган. Бу тадбирлар сирасига ходим иш ўринининг меҳнат шароитлари бўйича шаҳодатланиши, шахсий ва жамоавий ҳимоя воситалари билан таъминланиши, зарали ва хавфли иш ўринларида ишловчиларнинг ижтимоий ҳимояси ва бошқалар киради. Лекин корxonанинг иқтисодий самарадорлигини таъминланишида меҳнат муҳофазаси тизимининг эгаллаган ўрни бўйича олиб борган ишлар ниҳоятда кам.

Таниқли олим Ў.Йўлдошев ўзининг кўп илмий асарларида корxonаларда меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасидаги фаолиятни иқтисодий ва ижтимоий сиёсатнинг бошқа йўналишлари билан баб-баробар мувофиқлаштирилиб борилиши, мулк ва хўжалик юритиш шаклидан қатъи назар, барча корxonалар учун меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасида ягона тартиб-қоидалар белгиланиши ва ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлган бахтсиз ҳодисага учраган ходимнинг ижтимоий ҳимояси ва манфаатлари таъминланиши тўғрисида фикрлар юритилган. Шунингдек, ишлаб чиқаришда содир бўлган бахтсиз ҳодисаларнинг ўрганиш ва баҳолаш услубларидан бири бу иқтисодий услуб бўлиб, унга кўра, меҳнат муҳофазаси учун ажратилган маблағлар ва материалларнинг бахтсиз ҳодисаларни камайтиришга, олдини олишга қанчалик таъсир этиши ва бахтсиз ҳодисаларнинг иқтисодий

оқибатларини бартараф этиш бўйича ташкилий-техник масалалар ўрганилган.

Рус олимлари А. Хачатуров ва А. Голубев ўзларининг иқтисодий самарадорликка бағишланган илмий ишларида ишлаб чиқариш жараёнида самарадорликни ошириш учун икки омил: ички ва ташқи омиллар таъсир кўрсатишига урғу берилган. Ички омил тўғрисида мушоҳада қилганда ишлаб чиқарилган маҳсулот сифати, ишлаб чиқариш технологияси, ходимнинг малакаси ва саломатлигига эътибор қаратиш ғояси илгари сурилган. Бу билан корхонада ишлаб чиқарилиши мўлжалланган маҳсулот адади ва сифати орқали иқтисодий самара кўриш мумкинлиги ва бунга юқори малакали ходимнинг меҳнати орқали эришилиши назарда тутилган ва тадқиқот сўнггида ходимга бериладиган ижтимоий имтиёзлар зарурлигига эътибор қаратилган.

Фикримизча, бу соҳада олиб борилган ҳар қандай тадқиқотнинг ўз натижавий таҳлиллари илмий асосга эга, лекин эндиги босқичда корхонада ходимга яратилган меҳнат шароити ҳам ходимнинг ўзига қаратилган ижтимоий-иқтисодий ва техник тадбирлар ҳам ишлаб чиқариш сифатини яхшилаши ва бу орқали самарадорликка эришиш масалалари ҳам ўрганиб чиқилиши керак. Бу билан ҳар қандай ишлаб чиқариш самарадорлигига эришиш учун ишлаб чиқаришга бошидан оқ илмий ёндашишни талаб этиши ойдинлашади. Амалга оширилган барча илмий ишларда корхоналарнинг пировард натижаси билан ушбу корхоналарда меҳнат муҳофазаси тизими ўртасидаги боғлиқлик масалаларига эътибор қаратилмаган. Эндиги вазифамиз мана шу муаммони илмий асослаб бериш ва уни ҳал этишдан иборат бўлади.

Тадқиқот методологияси

Илмий мақолани ёзиш жараёнида илмий тадқиқотни амалга оширишнинг тизимли таҳлил, мантиқийлик, индукция ва дедукция, анализ ва синтез, қиёсий ва селектив танлаб тадқиқ қилиш, монографик таҳлил ва гуруҳлаш усуллари қўлланилган.

Таҳлил ва натижалар

Ишлаб чиқариш корхоналари бозорда рақобатбардошликни сақлаб қолиш учун доимо ўз товарларининг миқдорини оширишга, турларини кўпайтиришга ва сифатини яхшилашга интиладилар. Албатта бу ҳам ашё сифатига, миқдорига ва қолаверса мавжуд технологик ва ишлаб чиқариш жараёнига ҳам боғлиқ бўлади. Ишлаб чиқариш жараёнини бошқарувчи куч эса-бу ишчи кучи, персонал ва малакали мутахассис бўлади. Корхонанинг энг асосий капитали ҳам-инсон капиталидир. Ишлаб чиқариш корхонаси тўлиқ самарадорликни қачон қўлга киритиши мумкин, қачонки мавжуд капитални ривожлантирса ва ундан оқилона фойдаланса. Ишлаб чиқариш жараёнида ишчи ходимга қулай меҳнат шароитларини яратиш, унинг ҳавфсизлигини таъминлаш корхона маблағлари ҳисобидан амалга оширилади ва у корхонанинг йиллик

чора-тадбирлари белгиланган маблағлар сметасида ўз аксини топади. Корхоналарнинг йиллик сарф-харажатлари кўзда титилган смета хужжатларида содир бўлиши мумкин бўлган бахтсиз ҳодисалар учун қоплама тўловлари назарда тутилмайди.

Энди Республика саноат ва ишлаб чиқариш корхоналарида 2018-2022 йиллар давомида содир бўлган бахтсиз ҳодисалар сонини қуйидаги жадвал асосида таҳлил қиламиз.

1-жадвал

2018-2022 йиллар давомида Ўзбекистон Республикаси ишлаб чиқариш тармоқларида содир бўлган бахтсиз ҳодисалар сони

Йил	Оқибати енгил	Оқибати оғир	Ўлим билан тугаган	Умумий	Гуруҳий
2018	28	162	70	260	16
2019	17	122	80	214	19
2020	24	135	59	218	12
2021	31	113	59	203	19
2022	31	118	59	208	17

Мазкур жадвалдаги маълумотга кўра: 2018-2022 йиллар давомида оқибати енгил бахтсиз ҳодисалар сони 2018 йилга қараганда 2022 йилда ортган. Оқибати оғир бахтсиз ҳодисалар сони селиларли камайган. Ўлим билан тугаган бахтсиз ҳодисалар сони ўтган уч йил давомида 59 бирликни кўрсатган ва 2018 ва 2019 йиллар кўрсаткичларидан бир оз камайган. Умумий бахтсиз ҳодисалар сони 2018 йилга қараганда 52 бирликка камайган бўлса ҳам барибир юқориликча қолган. Гуруҳий бахтсиз ҳодисалар 2018-2022 йиллар давомида юқориликча қолган. Бундан шундай ҳулоса чиқариш мумкинки, ишлаб чиқаришда меҳнат тиғизлигининг ортиши, янги технологияларнинг жорий этилиши ҳаммаси ўзига яраша хатарларга сабаб бўлиши мумкин. Хтарнинг ортиши албатта кутилмаган ҳодисаларга олиб куелади.

Бундай ҳодисалар ишлаб чиқариш жараёнида содир бўлдими, демак, бу ҳолат республикада амалда бўлган қонунчиликка асосан корхонага тегишли мажбурият юклайди ва албатта бу маълум миқдордаги пул сарф-харажатлари билан боғлиқ бўлади, яъни ортиқча чиқимга сабаб бўлади. Демак ишлаб чиқариш корхоналарида бундай кўзда тутилмаган ҳодисалар содир бўлишини олдини олиш ишлаб чиқариш корхонасининг иқтисодий самарадорлигини таъминлашда муҳим роль ўйнайди. Шу сабабли ҳам ишлаб чиқариш корхоналарида хавфсиз меҳнат шароитларини яхшилаш ва меҳнат муҳофазаси тизимини янада такомиллаштириш бўйича амалга оширилиши шарт

бўлган тадбирлар тўғрисида бир оз тўхталиб ўтилса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Бунинг учун қатор тадбирларни белгилаш талаб этилади.

Жумладан:

1. Режага олинган ва қилиниши керак бўлган ишларни ишловчилар ўртасида тўғри тақсимлаш.

Бунда албатта ишловчининг жисмоний ва руҳий ҳолати, топшириқни тўғри бажара олишга эга бўлган етарли малакаси, соҳага оид эгаллаган билими, орттирилган тажрибаси ва функционал мажбуриятлари инобатга олиниши шарт. Шундай иш турлари мавжудки, уни бажаришда албатта билим ва кўникма талаб этилади. Ҳамма ҳам шундай талабга жавоб беравермайди. Корхонада инсон капиталининг ривожлантиришдаги энг биринчи босқич-бу ишловчини хавфсиз ва малакали иш олиб боришга ўқитишдир.

2. Иш жараёнида ишловчига таъсир қиладиган ташқи хавфли ва зарарли омилларни, хатарларни тўғри баҳолаш.

Илмий тадқиқотлар натижасида белгиланган мъёрдан ортиқ бўлан ҳар қандай физик, киёвий, биологик ҳамда руҳий-эмоционал факторлар иш жараёнида ишловчини жароҳатлаши ёки касбий касалликни келтириб чиқариши мумкин.

Ишнинг оғирлиги ва тиғизлик даражаси қандай бўлишидан қатъий назар у ақлий меҳнат бўладими ёки жисмоний меҳнат бўладими, бари бир ташқи таъсир этувчи хавфли ёки зарарли ташқи омиллар мавжуд бўлади. Масалан булар тоифасига: шовқин ва титраш, табиий ва сунъий ёритганлик, юкларни ортиш ва тушуриш, электромагнит майдон кучланганлиги, баландликларда ишларни бажариш ёки конструкцияси носоз иншоотларда ишлаш ва ҳаказолар кириши мумкин. Ишловчини ўз меҳнат вазифаларини бажаришидан олдин мана шундай омиллар тўғрисида ва бажарадиган ишини ушбу омилларни инобатга олган ҳолда, унга тайёрланган ҳолда ишга юборилиши, содир бўлиши мумкин бўлагн бахтсиз ҳодисаларнинг келиб чиқиш эҳтимолини камайтиради.

3. Иш жараёнида ишловчига ташқи зарарли таъсирдан ҳимояланиш учун шахсий ва жамоавий ҳимоя воситалари ва анжомларини танлаш, огоҳлантирувчи восита ва белгилардан тўғри фойдаланиш.

Юқорида ишлаб чиқариш корхоналарида хавфсиз меҳнат шароитларини таъминлаш корхона маблағлари ҳисобидан амага оширилиши тўғрисида фикр юритдик. Бунда бажариладиган иш туридан келиб чиқиб, мавжуд ҳар қандай хатарларни олдини олишга қаратилган техник ва технологик тадбирларни белгилаш назарда тутилади. Агар бажариладиган ишлар электр токи таъсири остида бўлса, демак диэлектрик ҳимоя воситалари, балндликдаги ишлар бўлса, тегишли анжомлар, ҳимоя тўсиқлари ва бошқалар. Мақсад хавфли ва зарарли омилларни ишловчи саломатлигига салбий таъсирини олдини олиш ва бу билан соғлом меҳнат шароитларини таъминлаш.

4. Иш оғирлиги ва тиғизлигини меъёрлаштириш.

Эргономика фани инсоннинг ишлаб чиқариш жараёнида жисмоний ва ақлий меҳнат қобилияти, унинг иқониятлари, чррачаши ва зўриқиши, меҳнат қобилиятининг қайта тикланиши, билимларни ўзлаштириш салоҳияти ва шу кабиларни ўрганади. Мазкур соҳа олимлари таъкидлашига ишловчининг меҳнат қобилияти қайта тикланиши учун ишловчига вақти-вақти билан ишлар оарсида танаффуслар бериб турилиши ундаги чарчаш ва зўриқишни ноллаштиради.

5. Хатарли рискларга барҳам бериш.

Баъзан шундай ҳолатлар ҳам бўладики, ишловчи хатарни аниқ-равшан кўриб турган бўлса ҳам, таваккалчиликка қўл уради. Бу ҳар доим ҳам яхшиликка олиб келавермайди. Хатар тўлиқ бартараф этилмагунга қадар ишларни олиб боришни тўхтатса бу ишловчи учун ҳам корхона учун ҳам манфаатли бўлади.

6. Ишни тўғри олиб борилишини назорат қилишни йўлга қўйиш.

Инсон табиатида гоҳо унитиш, бепарволик ёки нотўғри қарорлар қабул қилиш, янглишиш каби камчиликлар мавжуд. Йиллар давомида ҳар доим бир ҳил ишни қилвериб, ўз ишини устаси бўлиб кетган инсонлар ҳам гоҳида янглишадилар. Энг хавфлиси шундаки, улар баъзан хато қилганларини сезмайдилар. Энг ёмони бу хато ўзига ёки ўзгаларга қимматга тушиши мумкин. Дастгоҳларни созлашда, электр тармоғига уланишда ёки транспорт воситасини серқатнов йўлда бошқаришда хатога йўл қўйиш бир эмас, бир қанча инсонларни жароҳатлаши мумкин. Мана шундай салбий ҳолатларнинг олдини олиш мақсадида, ишларнинг тўғри олиб борилиши устидан даврий назоратни таъминлаб туриш керак.

Корхонада ишлаб чиқариш билан боғлиқ бахтсиз ҳодисаларнинг олдини олиш, меҳнат муҳофазаси тизимини такомиллаштириш албатта ўзига яраша маълум миқдордаги пул маблағлари харажатларини талаб этади. Лекин, бундай тадбирларни амалга оширмаслик натижасида бир қанча салбий оқибатлари келиб чиқиши мумкин:

биринчидан, ишлаб чиқариш жараёнида ходим билан содир бўлган бахтсиз ҳодиса ишлаб чиқариш интенсивлигига ҳам, яратилган инвестицион муҳитга ҳам салбий таъсир кўрсатади, қолаверса малакали кадрлар етишмовчилигига ҳам сабаб бўлиши мумкин;

иккинчидан, Ўзбекистон Республикасида амалдаги қонунчиликка асосан корхона учун ортиқча пул маблағлари сарф-харажатларига олиб келади ва иқтисодий самарадорликка путр етказади.

Хулоса ва таклифлар

Юқорида келтирилганларни чуқур таҳлил қилиб, бир қанча хулосаларга келиш мумкин:

Ишлаб чиқариш корхоналари тўлиқ иқтисодий самарадорликка эришиш учун албатта инновацион технологиялар асосида ишлаб чиқаришни модернизация қилишни йўлга қўйишлари керак. Бу билан биринчи навбатда энергия тежамкорлигига эришиш, бино ва

иншоотлардан унумли фойдаланиш ҳамда ички бозорда ҳам ташқи бозорида ҳам рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқариш мақсадларини кўзлашлари керак.

Персонални ривожлантириш сиёсатига катта эътибор қаратишлари шарт. Мутахассисларнинг доимий малака оширишлари, замонавий ускуна ва мураккаб қурилмаларни бошқариш учун дунёнинг энг илғор мамлакатларида тегишли маҳорат ошириш-стажировка ўтишлари муҳим ҳисобланади. Энг малакали мутахассисларнинг вақти-вақти билан рағбатлантирилиб турилиши ишлаб чиқариш самарадорлигига эришишда ўзини оқлайди.

Барча ишлаб чиқариш корхоналарида меҳнатни муҳофаза қилиш тизимини ривожлантириш бўйича максимал чора-тадбирлар белгиланиши, меҳнат муҳофазаси бўйича мутахассис лавозими жорий этилиши лозим. Янги технологияларнинг кириб келиши бу соҳага технологик хавфсизликни таъминлаш нуқтаи назаридан алоҳида ёндашувни талаб этади. Қурилма ва дастгоҳларда ишловчининг энг аввало хавфсизлик талаблари тўлиқ бажарилгандагина ишлаб чиқариш жараёнига жалб этилиши концепцияси устивор бўлиши лозим. Бунга қўшимча равишда шуни айтиш лозимки, ишлаб чиқариш жараёнида ходим меҳнатини муҳофаза қилишни янада такомиллаштириш мақсадида мазкур тадбирларни тўлиқ рақамлаштириш кўзланган мақсадга эришишни тезлаштиради.

Ишлаб чиқариш корхоналарига тижорат банклари томонидан кредитлар ажратилишида корхона фаолияти ўрганилиши ва унда меҳнат муҳофазаси бўйича тегишли тадбирлар белгилангани ҳам эътиборга олинishi керак. Чунки ишлаб чиқариш корхоналари ўз бизнесларини ҳар қанча ривожлантиришлари мумкин, лекин бу ишловчининг ишлаб чиқариш жараёнидаги жароҳатланиши эвазига бўлиши керакмас. Шундай экан аввало хавфсиз меҳнат шароити таъминлангани инобатга олинган бўлиши керак.

Корхоналарнинг йиллик маблағ фондлари шакллантирилишида кўзда тутилмаган сарф-харажатлар учун ҳам пул маблағлари ажратилишини таъминлаш керак. Айнан мана шу орқали ишлаб чиқаришга ажратилган маблағни мақсадли йўналтириш ва ишлаб чиқаришдан олинган маблағни режали тасарруф этишда мақсадга эришиш мумкин бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ш. Р. Қобилов “Иқтисодиёт назарияси”. Тошкент-2013 йил.
2. X. Shaiyev, I. Xabibullayev. “STATISTIKA” Toshkent-2013 йил.
3. “Менежмент ва бизнес асослари”-Т “Меҳнат”-1997 йил.
4. А. Қўчқоров, Х. Тошматов, Ж. Исроилов “Менежмент стратегияси”. Тошкент-2003 йил.
5. T. Malikov, O. Olimjonov “MOLIYA”. Toshkent 2019 йил.

6. M. Dodgson The management of technological innovation: An international and strategic approach. – Oxford University Press, 2000 year.
7. И. Афонин Управление развитием предприятия: стратегический менеджмент, инновации, инвестиции, цены : учеб. пособие. 2010 год. – 314 с.
8. Е. Водачек, О. Водачкова Стратегия управления инновациями на предприятии. Москва, Экономика, 2009 год.-167 с.
9. Э. Уткин Управление компаниями. Москва, 2007 год.-304 с.
10. Й.Шумпетер Теория экономического развития / Й. Шумпетер; пер. с нем. В.С.Автономова, М.С.Любского, А.Ю.Чепуренко. – М.: Прогресс, 1982 год. – 456 с.
11. Ф. Эргашев, Д. Раҳимова, О. Парпиев “ИННОВАЦИОН МЕНЕЖМЕНТ” Тошкент. 2005 йил.
12. И. Улашев, Ш. Атамурадов “Корхона иқтисодиёти ва менежменти” Тошкент. 2013 йил.
13. М.Р. Todaro “Economic development” Washington. 2010 year.
14. А. Чучулина “Корпоротивное управление”. Томск. 2008 год.
15. Г. Головенчук “Цифровая экономика”. Минск. 2020 год.
16. Л. Мари “Основы цифровизации народного хозяйства и индустрии” Таллин. 2019 год.
17. Ж. Курбонов, З. Мамарасулов “Хаёт фаолияти хавфсизлиги” Самарқанд-2016 йил.
18. Қ. Абдурахмонов “Меҳнат иқтисодиёти. Назария ва амалиёт”- 2019 йил.
19. Н. Иминова “Риск-менежмент”. Тошкент-2017 йил.
20. И. Байджанов, М. Самандаров “Эргономика асослари” Самарқанд-2023 йил.

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz